

ФАХОВЕ ШКІЛЬНИЦТВО У СХІДНІЙ ГАЛИЧИНІ (1919 – 1939 рр.)

У статті розглядаються проблеми професійно-технічної освіти української молоді у часі перебування Східної Галичини у складі Другої Речі Посполитої. Автор аналізує освітню політику Польської держави та реалізацію цієї політики у фахових школах Львівського Шкільного Округу. Спеціальну увагу приділено характеристиці національного складу учнів та вчителів професійних шкіл Східної Галичини. Автор визначає фактори, що зумовили розбудову фахової освіти у Другій Речі Посполитій у міжвоєнний період.

Сьогодні шкільна освіта в Україні виходить на якісно новий рівень, зумовлений змінами у суспільно-політичному житті. Це і дванадцятирічне навчання, якісно нові форми проведення уроків, дванадцятибальна система оцінювання знань. Такі нововведення наближають нашу шкільну освіту до рівня світових стандартів. Думаємо, наступні гілки освіти – середня-спеціальна і професійно-технічна – із змінами не заставлять себе довго чекати. Закладаючи підвалини нових реформ, варто знати історичний розвиток освіти, зрозуміти важливість її зв'язку з життям народу, взаємовідносини з державними структурами різних часів. Не секрет, що професійно-технічна освіта нашої молоді вже давно стала приводом для насмішок. Тому варто звернутися до тих часів, коли фахові школи Галичини мали надзвичайно великий авторитет у населення.

Фахові школи були в багатьох містах і містечках Західної України: у Львові, Станіславові, Тернополі, Яворові, Коломиї, Рогатині, Самборі, Судовій Вишні, Снятині, Мостиськах, Стрию, Тлумачі, Тисмениці, Турці [III,2] та інш. Кількість учнів у цих школах була різною: від кількох десятків до тисячі і більше. Звичайно, найбільше навчалось у таких школах польської молоді. Так, в одній із шкіл міста Львова з 1094 учнів 724 були поляками [VIII,45]. Найчастіше це були юнаки віком 15-19 років і дівчата від 15 до 17 років. Це не дивно, тому що лише в деякі заводські школи приймали без вступних екзаменів, решта учнів здавали обов'язкові екзамени з польської мови та науки

про Польщу. Зрозуміло, що учні-українці, випускники сільських народних шкіл, часто не володіли достатніми знаннями з цих предметів. Документи фіксують ще вступників після закінчення публічних шкіл, гімназій та приватних занять. Не потрібно також забувати про те, що навчання у школах було платним, і не завжди українець-селянин міг не тільки заплатити за навчання, але і позбутися на кілька років таких потрібних у господарстві молодих робочих рук. Найбільше українських дітей навчалось у ковальських школах та школах дерев'яних (народних) промислів. Аналіз документів свідчить про те, що багато з них не проживали у вищеназваних містах, а добиралися пішки з навколишніх сіл (ближніх – до 4 км., далеких – більше чотирьох кілометрів) і доїжджали кіньми та залізницею [VIII, 85]. Оскільки найближчі залізничні станції знаходились від міст на відстані близько 5-ти кілометрів, то можна з упевненістю стверджувати, що професійною освітою було охоплено досить велику кількість сільських дітей.

Найбільші школи (понад 1000 і більше учнів) були, відповідно, у найбільших містах – Львові, Станіславові, Тернополі. Звичайно, тут діяли не одна, а декілька шкіл. Так, у місті Львові працювало 18 шкіл, з яких 15 були чоловічими, і 3 жіночі, відповідно 86 і 14 відділів [VII, 1]. Видатки покривалися за рахунок уряду та міської адміністрації. Крім державних, діяли приватні фахові школи, яких у Львівському Шкільному Окрузі було 29 з польською мовою навчання, одна – з руською [IX, 30]. Статистичні дані дають нам відомості і про музичні школи Галичини, шість з яких було з польською мовою навчання і одна – з руською [IX, 30]. Треба сказати, що кількість чоловічих шкіл поступово зростала, а жіночих залишалась однаковою. Крім того, кількість дівчат-студентів зменшувалась. Так, у 1924/25 навчальному році у фахових школах навчалось 647 дівчат, а за 4 роки їх кількість зменшилась до 429, хоча ні одна з жіночих шкіл не була закрыта. Це підтверджує поширену в той час думку про те, що в жінці вбачали лише дружину, матір, виховательку власних дітей, домогосподарку. Дівчата здобували професію кравця, модельєра, шевця загальною профілю... [VII, 1]. Хоча всіх чоловічих спеціальностей було досить багато – понад двадцять, найпопулярнішими були професії слюсаря-механіка, столяра, автослюсаря, кравця, фрезерувальника, електро-

техніка, слюсаря-будівельника, шевця, друкаря [VII,1]. Оскільки фахові школи готували різних спеціалістів, то і різним був профіль таких шкіл. Документи подають нам назви шкіл ЛШО: давніх промислів, сукнарства, ткацтва, ковальства, слюсарства, школа торгівельна і торгово-економічна. Відповідно до профілю зменшувався або збільшувався час навчання. Найбільше закладів було з 3-річним навчанням (школи у Стрию, Станіславові, Львові, Тернополі), проте діяли школи, в яких вчилися 2 і 5 років. Це пояснюється тим, що для отримання кваліфікації товарознавця, автослюсаря, шевця, кравця потрібно було більше часу і відповідних знань.

Цікавим для сьогоденного освітянина є знайомство з кількісним складом учителів у заводських школах. Так, у м. Комарно (Львівське воєводство) 115 учнів навчали 6 вчителів, а в заводській школі м.Львова з кількістю учнів 1.064 працювало лише 25 учителів [VIII,45]. У більшості шкіл співвідношення кількості вчителів до кількості учнів було 15 до 500. Як бачимо, педагогічне навантаження вчителів було великим, як великою була і майстерність учителя. Для прикладу: у Яворівській школі дерев'яних промислів керівником школи та інструктором різьбярського відділу працював відомий на той час спеціаліст прикладного мистецтва Павло Придаткевич. Він мав відповідну фахову освіту: закінчив "Державну школу прикладного мистецтва" у Львові і "Віденську школу художнього промислу" і ще до свого призначення мав ряд успішних виставок і відзнак (бронзова медаль на виставці у Львові в 1893 році) [6]. Крім учителів, навчанням учнів займалися інструктори, якими часто були українці. Серед учителів було дуже мало українців. У багатьох школах не було жодного вчителя-українця. Так, у школах Станіславівського воєводства з 34 учителів лише 6 були українцями. Не краще становище було у фахових школах Тернопільського воєводства: тут з 34 учителів лише 5 були української національності [IX,2].

Оскільки профілі таких заводських (як їх тоді називали) шкіл були різними, то різними були і предмети, які там викладалися. Обов'язковими для вивчення у кожному закладі були польська мова, наука про Польщу, релігія. Треба сказати, що національним меншинам, до яких зараховували й українців, офіційна влада дозволяла сповідувати

свою релігію. Це підтверджують розпорядження Міністерства віросповідань і освіти, за якими рекомендувалося виділяти однакову кількість годин на вивчення римо-католицької, греко-католицької та моїсеєвої релігії [VIII, 79]. Але зовсім інша ситуація була з українською мовою. Слова "руський" (український) трапляються лише в звітах заводських шкіл Українського Педагогічного Товариства. Лише у цих закладах вивчали українську мову [VIII, 50]. Невиправдане і посилання тодішніх керівників шкіл на недостатню кількість годин для теоретичних занять. Воно буде заперечене тим фактом, що в багатьох закладах вистачало годин навіть на англійську, французьку та німецьку мови [IV, 69]. А в цих школах (згідно з порівняльною таблицею за 3 роки) навчалось 25% греко-католиків! Страх перед вивченням рідної мови був настільки великим, що її не дозволяли вивчати навіть факультативно. Тому знання іноземних мов для слюсаря чи столяра Східної Галичини (згідно з програмою) було важливішим, ніж знання української. І хоча, як свідчить статистика, поляки не вчилися у школах товариства "Рідна Школа", і ці школи утримувалися українськими громадами міст і містечок, на вивчення польської мови тут виділялося більше годин, ніж на вивчення української [VIII, 50]. Діловодство в багатьох з цих шкіл велося теж польською мовою, було це свідомо про освіту, класний журнал чи відомості про вчителів. І хоча фахові школи товариства "Рідна школа" утримувались виключно приватним коштом українців, уряд вимагав вести документацію теж польською мовою. Українські написи трапляються лише на печатках [VIII, 49], і то не в усіх школах. Так, уряд дотримувався взятих на себе зобов'язань щодо рівноправності мов у Галичині, згідно зі ст. 7 Статуту для Східної Галичини, ухваленого Радою Амбасадорів 20 листопада 1919 р. [5, 169].

Знайомство з кількісним складом учнів у навчальних закладах товариства "Рідна Школа" говорить про те, що поляки не вчилися у цих школах. На відміну від них, українці змушені були вчитися у державних заводських школах, де ніщо не нагадувало про те, що навчання відбувається на корінних українських землях. Такий стан речей пояснюється незначною кількістю шкіл товариства "Рідна Школа" в деяких регіонах Східної Галичини. І хоча заклики жертвувати на українські школи лунали в часописах досить часто, можливості

утримувати достатню кількість навчальних закладів у товариства не було. Часто залишаючись без вибору, молодь змушена була “добровільно” впроваджувати в життя асиміляційну політику II Речі Посполитої. Тому можна з упевненістю стверджувати, що для багатьох студентів вивчення рідної мови закінчувалося в стінах народної школи. Такий стан речей у майбутньому мав призвести до повного панування польської мови у виробництві, а згодом і в побуті галицьких українців.

У деяких документах ще збереглися друковані графи для записів оцінок з “руської” мови. Навіть коли у 1926 році Львівська Шкільна Кураторія ввела однаковий зразок свідоцтв для всіх фахово-заводських шкіл, то така графа ще самотньо зустрічається лише серед надобов'язкових предметів, а подекуди вона викреслена або переправлена на іноземну [VIII, 50]. Це дає нам підстави думати, що уряд все-таки ще боявся так різко викинути все українське і вичікував реакції українців. А оскільки реакція була неголосною і малочисельною, він продовжує проводити свою асиміляційну політику. То чи можна повністю погоджуватися з поширеною думкою про те, що польське “ярмо” було менш небезпечне, ніж радянське? Напевно, ні. Воно було менш жорстоке, але не менш небезпечне, розраховане на тривалий час, добре продумане у своїх діях, спрямованих на поступове і плавне викорінення українського “духу” на нашій землі, до речі, настільки поступове і планомірне, що, здається, тільки окремі патріоти розуміли, що діється насправді.

Крім польської мови, науки про Польщу і релігії, спільних предметів, обов'язкових для вивчення в усіх закладах, немає. Всі інші науки вивчаються відповідно до обраного фаху. Так, у школі дерев'яних промислів у Коломиї вивчали стилістику, відомості з природничих наук, відомості про землю, науку про промисли купецькі, науку про архітектурні форми, малюнки з природи, елементарні малюнки, моделювання, науку будівництва, займались гімнастикою [IV, 14]. Аналіз такої програми дає нам підстави стверджувати, що професійна освіта у Східній Галичині була досить сильною і фундаментальною. Навчальні заклади випускали добре навчених спеціалістів і всебічно розвинених людей.

Деяким іншим був перелік предметів у так званих “гендльових” школах. Тут учні навчалися реклами, калькуляції, матеріалознавства,

товарознавства, економіки споживчої, стенографії, історії торгівлі, торгового листування, торгової арифметики, права [IV,9]. Торгівельних шкіл теж було чимало у Галичині. Це відповідало тодішньому економічному розвитку Речі Посполитої, яка утверджувала у своїй молодій державі ринкові відносини. Крім вищеперелічених, часто у навчальних програмах фахових шкіл зустрічаються ткацтво (ручне і механічне), хімія, технологія хімічних волокон, фізика, машинознавство, електротехніка, ділове листування, бухгалтерія, заводські розрахунки, композиція, малюнки технічні і заводські, технологія води і газу, географія, промислова гігієна. Поруч із традиційними спеціальностями, у середині тридцятих років з'являються нові, пов'язані з розвитком науки і техніки, – електромонтери, електротехніки, технологи води і газу.

Розуміючи, що профілююче значення для майбутнього робітника будуть мати не тільки знання, а й уміння застосовувати їх на практиці, важливе місце відводилось практичним заняттям. Найбільше практичних годин було на старших курсах, що пояснюється вже достатніми знаннями студента і необхідністю навчитись уміло застосовувати ці знання.

Велику увагу уряд приділяв і фізичному розвитку майбутніх кваліфікованих робітників. Як уже зазначалося, у фахових школах займалися гімнастикою. При школах були також літні табори відпочинку. Ці табори мали за мету покращення здоров'я учнів. У багатьох школах м. Львова проводилась військова підготовка. Проведення спортивних змагань свідчили про те, що фізичний розвиток хлопців у закладах, де була військова підготовка (у Львові таких шкіл було десять), є набагато кращим, ніж учнів решти фахових шкіл [VII, 2].

У кінці кожного навчального року проводилися перевідні екзамени. Вони могли бути усні і письмові. Крім польської мови, на екзамени виносились виключно фахові предмети: торгове листування, торгівлі рахунки, господарська географія, наука про торгівлю, товарознавство (в торговельних школах). Учні, які протягом року успішно вивчали ці предмети і по закінченні отримали оцінки не нижче "доброї", звільнялися від складання іспитів. За рішенням Шкільної Ради учням, які не здали екзаменів, назначали повторну сесію в період

з 18 до 29 червня. Повчальним для нинішнього вчителства буде довідатися і про те, що на письмовому екзамені могли бути присутні лише директор, делегати від шкільного округу і вчитель з предмета, який не виносився на екзамен [III, 5] (для того щоб учням ніхто не допомагав). Це свідчить про те, наскільки серйозно адміністрація школи ставилась до перевідних екзаменів, розуміючи їх виключно як перевірку набутих знань учнів, а не як формальну процедуру.

Непоганим було і матеріальне забезпечення шкіл для майбутніх робітників. Малозабезпеченим учням надавалась постійна цільова допомога. Так, у 1928/29 навчальному році 24 учні отримали грошову допомогу у розмірі 100 злотих. Учні отримували гроші на одяг і взуття [VII, 2]. Крім матеріальної допомоги, дирекція практикувала самостійну закупівлю для учнів верхнього одягу (плащів, костюмів, сукенок) і взуття. Така турбота про учнів заводських шкіл (на відміну від учнів гімназій) свідчить про постійну опіку з боку держави фабрично-заводським молодим поповненням, турботу про освіту тієї молоді, яка повинна була вивести Польщу на якісно нову хвилю економічних відносин і забезпечити їй своє, досить високе місце між найсильнішими державами світу.

Адміністрація школи проводила систематичні опитування щодо харчування учнів. Коли було виявлено, що 60% з них харчуються холодними обідами, а 20% – ніякими, було вирішено провести акцію підгодовування молоді, для чого було виділено досить велику суму (5 000 злотих) [VII, 2]. Всі ці турботи про здоров'я учнів зрозумілі, дивлячись на ту місію, яку поклала на них держава у майбутній економічній розбудові Другої Речі Посполитої.

Оскільки фахові школи не могли кількісно забезпечити потреби зростаючого виробництва, для цих цілей організовувались постійно-діючі курси для службовців і робітників. Уряд піклувався про належне проведення курсів, про що свідчать інструкції Львівської Шкільної Кураторії. Найчастіше курси були місячні і проводились улітку [VI, 1]. Поряд з предметами, які викладались у заводських школах, бачимо тут і нові, такі як нафтова справа, справа годинникова. Однак, як свідчить статистика, не було жодних курсів з українською мовою викладання [VI, 3].

Велика увага у заводських школах, крім навчання, приділялась поведінці і старанності учнів. Можна сказати, що оцінки з цих дисциплін були не менш важливими, ніж оцінки з успішності. Про це свідчать і записи в свідоцтвах випускників, де поряд з оцінками з успішності виставлені оцінки з поведінки і старанності [IV,10]. Тому можна з упевненістю стверджувати, що заводські школи Східної Галичини готували і висококваліфікованого спеціаліста, і виховували законослухняного польського громадянина.

Розуміли потребу в таких робітниках для розбудови майбутньої вільної Української держави і справжні патріоти нашої землі [1]. А оскільки українських державних промислових шкіл не було зовсім, товариство "Рідна школа" організує у 1923/24 навчальному році нову промислову школу "Туцувське Мистецтво" у Косові, проводить заходи щодо утворення промислових шкіл у Копичинцях і Борщеві [2]. Вузька професійна спеціалізація у цих школах мала на меті допомогти українській нації здобути економічну незалежність [4,128].

На державному рівні польський уряд у 1919-39 рр. не відкрив жодної української фахової школи, маючи за мету обмежити кількість кваліфікованих робітників української національності. Тому неоціненне значення у галузі здобуття освіти галицькою молоддю мало відкриття фахових шкіл Педагогічним Товариством "Рідна Школа". Але у цих закладах навчалося лише 694 юнаків і дівчат [3], що не могло істотно вплинути на розвиток професійного шкільництва, але ці промислові школи, утримувані приватним коштом "Рідної Школи", зробили певний крок у поширенні фахової освіти серед української молоді й у пробудженні почуття господаря на власній землі [4,139].

Перебуваючи у складі чужої держави, молодь Західної України практично не мала змоги здобувати вищу освіту. Не кращим було становище і в гімназіях Галичини. Тому фахові школи, навіть при обмеженій кількості студентів-українців, залишалися єдиними навчальними закладами, де відсоток українців був досить високим. Так вимагав розвиток суспільства, і проти цього польський уряд не міг виступати. Але він зробив усе для того, щоб в цих закладах заборонити не тільки українську мову, але і знищити український дух. Тому, підсумовуючи вищесказане, можна стверджувати, що,

здобуваючи професійно-технічну освіту у польських державних фахових школах, українська молодь розвивалась і зростала в умовах постійної денационалізації.

I. Центральний державний історичний архів України у м. Львові (далі ЦДА у м. Львові). Ф. 179, оп. 4, спр. 4.

II. ЦДА у м. Львові. Ф. 179, оп. 4, спр. 7.

III. ЦДА у м. Львові. Ф. 179, оп. 4, спр. 9.

IV. ЦДА у м. Львові. Ф. 179, оп. 4, спр. 11.

V. ЦДА у м. Львові. Ф. 179, оп. 4, спр. 17.

VI. ЦДА у м. Львові. Ф. 179, оп. 4, спр. 45.

VII. ЦДА у м. Львові. Ф. 179, оп. 4, спр. 60.

VIII. ЦДА у м. Львові. Ф. 179, оп. 4, спр. 116.

IX. ЦДА у м. Львові. Ф. 179, оп. 4, спр. 152.

1. Діло. – 1918. – 25 вересня.

2. Новий час. – 1924. – 20 січня.

3. Рідна школа. – 1939. – 15 квітня.

4. Савчук Б., Білавич Г. Товариство “Рідна Школа”. – Львів: Лілея – НВ, 1999. – 208с.

5. Ярославин С. Визвольна боротьба на Західно-Українських землях у 1918-1923рр. Філадельфія: Накладом гуртка прихильників, 1956. – 182с.

6. Матеріали інтерв'ю з заступником директора ХПТУ №14 С.Івано-Франкове Яворівського району Львівської області М.П.Шпільманом.

Галина Заник. Професіональне учеництво в Восточній Галициі (1919-1939 гг.). В статтє рассматриваются проблемы професіонально-техніческого образования украинской молодежи во время пребывания Восточной Галициі в составе Второй Речи Посполитой. Автор анализирует образовательную политику Польского государства и реализацию этой политики в професіональных школах Львовского Школьного Округа. Специальное внимание уделяется характеристике национального состава учеников и учителей

профессиональных школ Восточной Галиции. Автор определяет факторы, которые обусловили развитие специального образования в межвоенный период.

Halyna Zanyk. Professional schooling in East Halychyna (1919-1939). In the article the problems of vocational training of the Ukrainian youth in a response time by East Halychyna in structure of the Second Reich Pospolyta are considered. The author analysed educational policy of the Polish state and realization of this policy at professional schools of the Lviv School District. In this connection East Halychyna gives the special attention to performance of national structure of the schoolboys and teachers of professional schools. The author has defined the factors, which have caused development of special formation in the intermilitary period.